

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ВИЩОЇ ІНЖЕНЕРНОЇ ОСВІТИ

О.С.Ковальчук

аспірант кафедри психології і педагогіки

Національного технічного університету України

“Київський політехнічний інститут”

У статті показано актуальність проблеми соціальної відповідальності, простежено онтологію виникнення концепції соціальної відповідальності та досліджено умови впровадження концепції соціальної відповідальності у навчальний процес підготовки майбутніх фахівців в українських вищих навчальних закладах. Проаналізовано чинники, що гальмують імплементацію соціальної відповідальності в українських університетах.

Ключові слова: соціальна відповідальність, інженерна освіта.

Соціальна відповідальність – це новий рівень розвитку суспільства, нова стратегія та концепція, яка інтегрує у собі національну стратегію, загальні людські цінності та етичну поведінку бізнес організацій, споживачів, працівників, органів влади, інститутів громадянського суспільства, науково-дослідницьких установ та вищих навчальних закладів. Сьогодні більшість країн світу залучаються до концепції соціальної відповідальності як на місцевому, регіональному, так і на державному рівнях. На міжнародному рівні здійснюється робота Міжнародної організації з стандартизації щодо створення міжнародного керівництва з соціальної відповідальності ISO-26000 та розширення мережі Глобального договору, до якого вже долучились не тільки бізнес організації, але й провідні вищі навчальні заклади різних країн [6]. Отже, залучення науково-педагогічних колективів вищих навчальних закладів до формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців, зокрема інженерно-технічного профілю, є вельми актуальним.

Виходячи з актуальності проблеми, мета нашого дослідження полягала у вивченні умов впровадження концепції соціальної відповідальності у навчальний процес підготовки фахівців в українських вищих навчальних закладах.

Відповідно до мети, у дослідженні вирішувалися наступні завдання:

- 1) здійснити теоретико-онтологічний аналіз концепції «соціальна відповідальність»;
- 2) проаналізувати зміст навчальних програм викладання дисципліни «соціальна відповідальність» у провідних університетах Європи та США;
- 3) дослідити чинники, що впливають на впровадження соціальної відповідальності у навчальний процес підготовки

фахівців в українських вищих навчальних закладах;

- 4) визначити психологічні умови впровадження дисципліни «соціальна відповідальність» у технічному університеті.

Концепція соціальної відповідальності зародилась наприкінці XIX – на початку XX ст. серед американських інженерів [5]. Передумовами появи терміну «соціальна відповідальність» були наступні події. По-перше, поява у XVIII ст. цивільної інженерії для будівництва доріг, систем водопостачання та санітарних систем, освітлення осель тощо зумовила збільшення кількості інженерів. По-друге, збільшення кількості інженерів та їх технічної влади призвело до напруги у відносинах між інженерами та контролюючими їх органами. Цю подію американський історик Е. Лейтон назвав «повстанням інженерів». Згодом концепція соціальної відповідальності перейшла у площину бізнесу, де термін «соціальна відповідальність» пов'язували з діяльністю корпорацій, звідки виник і зараз став дуже розповсюдженим термін «корпоративна соціальна відповідальність».

У 20-х рр. XX ст. в американських ділових колах широко поширилась концепція «служіння», сенс якої полягав у тому, що підприємства та фірми повинні мати додаткові цілі, окрім матеріального збагачення [5]. Але через брак чіткості й складності економічного положення ця концепція поступово втратила свою популярність. Місце концепції «служіння» займає нова концепція соціальної відповідальності корпорацій, сформульована американським економістом Г. Боуеном у книзі «Соціальна відповідальність бізнесмена» (1953 р.), автор визначає концепцію соціальної відповідальності, як обов'язок керівників вести саме ту політику і приймати саме ті рішення, які спрямова-

ні на користь суспільства і відповідають цілям та цінностям людства.

Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день ведеться робота науковців щодо уточнення категоріального апарату соціальної відповідальності, тому узвичаєно використовувати термін «соціальна відповідальність», бо термін «корпоративна соціальна відповідальність» звукує це поняття до площини бізнесу та корпорацій.

Отже, на сьогоднішній день загальноприйнятим визначенням соціальної відповідальності за керівництвом з питань соціальної відповідальності – ISO 26000 є наступне: "соціальна відповідальність – це відповідальність організації за вплив своїх рішень та дій на суспільство та оточуюче середовище, що реалізується шляхом прозорості та етичної поведінки, яка узгоджується зі сталим розвитком, здоров'ям та добробутом суспільства; відповідає інтересам груп та заінтересованих осіб, відповідає чинній нормативній базі та відповідним міжнародним зобов'язанням та є інтегрованою у діяльність та стратегії розвитку організації або компанії та здійснюється у повсякденній діяльності" [6, 80].

За результатами аналізу програм вузів європейських вищих навчальних закладів, вже впроваджено курс з корпоративної соціальної відповідальності у Лондонському метрополітенівському університеті (магістерська програма), університеті Йоркшира, Лейцерській бізнес-школі (магістерська програма), бізнес-школі Ноттінгемського університету (магістерська програма), університеті прикладних наук у Відені. У Сполучених штатах є університети, які створили інститути з соціальної відповідальності, мета яких – удосконалення та проведення досліджень, розробка практичних рекомендацій, рецензування наукових робіт експертами у сфері соціальної відповідальності (Райерсонський університет, Державний університет Сан Жозе). У деяких університетах закладено політику соціальної відповідальності (Бристольський університет, університет штату Індіана та інші).

Що стосується соціальної відповідальності у вищій інженерній освіті, то найбільш відомим закладом з розробки програм з професійної етики є центр вивчення етики для професіоналів при Іллінойському інституті технологій. Центр займається створенням інноваційних методик викладання та інтегрує курси етики для професіоналів в навчальні програми університету та допомагає іншим університетам в розробці курсів та програм з відповідної дисципліни. В межах проекту «Етика у навчальних програмах», підтриманим грантом національного наукового фонду, центр проводить підготовку викладачів для інтеграції етики в

загальні дисципліни. Кожен рік центр організовує семінари для членів професійного суспільства та викладачів університетів, де вони обмінюються своїми новітніми здобутками та досвідом [7].

На Україні в освітній сфері питанню соціальної відповідальності значної уваги не приділялось. Слід зазначити далекоглядність Н.Л.Коломінського, який ще в 1996 р. серед моральних вимог до особистості менеджера освіти виділяв розвиненість в нього такої особистісної якості, як "схильність брати на себе відповідальність" [7, 52].

В останні роки деякі вищі навчальні заклади інтуїтивно прийшли до потреби створення курсу з соціальної відповідальності (Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України), або введення цієї теми до програми курсів з економіки, етики бізнесу, міжнародного менеджменту тощо (Львівський інститут менеджменту, Київський національний економічний університет, Національний технічний університет України «КПІ» та інші). На сьогоднішній день кожен ВНЗ втілює своє бачення щодо цього феномену і програми курсу.

Отже, першим вагомим кроком до залучення вищих навчальних закладів до концепції соціальної відповідальності на Україні став тренінг «Викладання корпоративної соціальної відповідальності в університетах: із чого розпочати?», ініційований та проведений центром розвитку корпоративної соціальної відповідальності наприкінці лютого 2009 року. У тренінгу взяли участь викладачі вищих навчальних закладів Києва, Донецька, Харкова, Дніпропетровська, Тернополя, Запоріжжя, Одеси, Львова та інших міст України [8]. Результатами цього заходу стали створення мережі вузів «Корпоративної соціальної відповідальності», учасники якої можуть обмінюватись інформацією та поповнювати свої знання з питань соціальної відповідності, розробка навчальних програм щодо викладання соціальної відповідальності в умовах університетів та обговорення структури посібника з корпоративної соціальної відповідальності [8].

Питання, які постають при розробці:

- з якого віку треба виховувати, навчати та формувати соціальну відповідальність;
- в який предмет її краще інтегрувати або варто розробити один загальний курс, котрий буде підходити для всіх спеціальностей з урахуванням їх специфіки;
- з якого курсу викладати дисципліну «соціальна відповідальність».

Для дослідження уявлень про феномен соціальної відповідальності у Національному технічному університеті України «КПІ» кафедра психології і педагогіки провела опитування

керівництва університету та студентів четвертих та п'ятих курсів, а також серед аспірантів різних спеціальностей.

У результаті аналізу отриманих даних нами були виділені чинники, які гальмують впровадження соціальної відповідальності у навчальний процес підготовки майбутніх фахівців:

1. Проблема якісного перекладу міжнародних стандартів (ISO 9000, 14000, 18000, кодекс «Соціальна відповідальність 8000», Стандарт перевірки звітності AA 1000), керівництво з соціальною ISO 26000, поки ще не ухвалене, за оптимістичними прогнозами планується його ухвалити у 2010-11 роках.

2. Брак експертів з питань соціальної відповідальності, невизначеність, який спеціаліст може читати курс «соціальна відповідальність», яким вимогам він повинен відповідати;

3. Брак знань про концепцію соціальної відповідальності серед працівників вищих навчальних закладів (деякі керівники зовсім не чули про питання соціальної відповідальності);

4. Дуже великі організаційні внески на конференції, присвячені проблемі соціальної відповідальності (приблизно 600 євро), які викладачі українських державних навчальних закладів не в змозі заплатити.

5. Небажання керівництва вищих навчальних закладів впроваджувати спецкурс з соціальної відповідальності за рахунок скорочення годин для викладання обов'язкових дисциплін, необхідних для підготовки майбутніх фахівців;

6. Невизначеність проблеми, в яку саме дисципліну краще інтегрувати окремі питання соціальної відповідальності.

Отже, проблема інтеграції курсу соціальної відповідальності в програму технічного університету ще залишається відкритою.

Для дослідження уявлень студентів різних технічних факультетів щодо питань соціальної відповідальності ми застосовували наступні інтерактивні техніки [1-3]:

а) *Метод незакінчених речень*

- Відповідальність – це...
- Соціальна відповідальність – це ...
- Відповідальність інженера – це...

б) *Метод асоціацій:*

Напишіть 5 асоціацій до наступних слів та словосполучень [1]:

- "відповідальність"
- "соціальна відповідальність"
- "моральнісна поведінка"
- "безвідповідальне ставлення"

Опитування показало, що у студентів та аспірантів різних факультетів немає чіткої уяви щодо поняття «соціальна відповідальність». У більшості випадках вони звужують це поняття до виконання обов'язків та обіцянок

(30%), виконання завдань (32%), відповідального ставлення за наслідки своїх дій (38%). Всього у опитуванні взяли участь 158 респондентів (74 аспіранта та 84 студента).

За результатами дослідження нами були визначені психологічні умови впровадження дисципліни «соціальна відповідальність» у навчальний процес технічного університету:

Зовнішні умови:

- розширення дії Глобального Договору щодо поширення соціальної відповідальності на вищі навчальні заклади;
- достатня економічна база навчальних організацій для впровадження соціальної відповідальності;
- запит суспільства і організацій.
- внутрішні умови:
- оволодіння знаннями, що розкривають сутність соціальної відповідальності;
- оволодіння знаннями стосовно специфіки соціальної відповідальності в інженерній сфері;
- ієрархічне та системне впровадження соціальної відповідальності у вищий навчальний заклад (від керівників до підлеглих).

Окрім того, для розробки і впровадження спецкурсу "Соціальна відповідальність" у технічні університети необхідно враховувати специфіку напрямку підготовки майбутніх фахівців.

На підставі проведеного дослідження були зроблені такі *висновки*:

1. В провідних вищих навчальних закладах Європи та США вже розроблені навчальні програми з соціальної відповідальності та цей курс викладається для магістрів і аспірантів.

2. Вищі навчальні заклади України імплементують компоненти соціальної відповідальності в соціальній, екологічній або економічній сферах, але часто вони не знають, що це є саме соціальна відповідальність. Деякі економічні вищі навчальні заклади України вже свідомо ввели курс соціальної відповідальності (як обов'язковий або за вибором) та розробили підручник.

3. Впровадження соціальної відповідальності в технічні університети на даному етапі може бути у вигляді розробки частини курсу загальної спеціальності (економіки, менеджменту, ділові комунікації) або у створенні факультативного курсу для студентів технічних спеціальностей.

4. Психологічними умовами впровадження спецкурсу "Соціальна відповідальність" у навчальний процес технічного університету слід визнати наступні:

а) У процесі розробки і впровадження спецкурсу "Соціальна відповідальність" у навчальний процес технічних університетів не-

обхідно враховувати специфіку напрямку підготовки майбутніх фахівців.

б) Головним завданням курсу має бути усвідомлення змісту та значення феномену соціальної відповідальності. Набуття теоретичних та практичних знань з світового та вітчизняного досвіду соціальної відповідальності.

в) Оскільки соціальна відповідальність – системна категорія, що пронизує економічну, соціальну та екологічну сфери, то студенти,

які отримають відповідні компетенції з питань соціальної відповідальності будуть мати більш чітке уявлення та будуть більш підготовленими щодо вимог ринку та організацій, в яких вони будуть працювати.

г) для вищих навчальних закладів соціальна відповідальність має стати філософією розвитку, яка буде поєднувати у собі формування соціально-відповідальної особистості з пріоритетами національного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Винославська О.В.* Етичні засади розвитку особистості менеджера зовнішньоекономічної діяльності / О.В.Винославська // Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут": Збірник наукових праць викладачів і аспірантів факультету менеджменту та маркетингу [редкол.: В. Д. Немцов та ін.]. – К.: ІВЦ "Видавництво «Політехніка»". – С. 345-362.
2. *Винославська О.В.* Технологія формування професійної етики менеджерів. Технології роботи організаційних психологів: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів після диплом. освіти]: за наук. ред. Л.М. Карамушки]. – К.: Фірма «ІНКІС», 2005. – С. 170-184.
3. *Ковальчук О.С.* Підвищення соціальної відповідальності інженера в умовах інформаційного суспільства / О.С.Ковальчук // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – 2008. – Том I. – № 59. – С. 165-170.
4. *Коломінський Н.Л.* Психологія педагогічного менеджменту: [навч. посібник] / Н.Л.Коломінський. – К.: МАУП, 1996. – 176 с.
5. *Петрунин Ю.Ю., Борисов В.К.* Етика бізнесу: [учеб. пособие] / Ю.Ю.Петрунин, В.К.Борисов. – М.: Дело, 2004. – 400 с. (Сер. «Классический университетский учебник»).
6. *Посібник із КСВ.* Базова інформація з корпоративної соціальної відповідальності / [Лазоренко О., Колишко Р. та ін.] – К.: Вид-во «Енергія», 2008. – 96 с.
7. *Weil V.* The Rise of Engineering Ethics / V.Weil // Technology in Society. – 1984. – Vol.6. – P. 341-345.
8. [Електронний ресурс] – http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2009_1/06_03/1

Стаття надійшла до редакції 22.03.2010 р.